

УДК 81'246.2:028(045)

Тарас Ткачук

ORCID iD: orcid.org/0000-0003-1553-8033

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та гуманітарних наук
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»,
вул. Грушевського, 13, 21100, м. Вінниця, Україна
tkachuktp@gmail.com

ВПЛИВ ЧИТАННЯ НА ВИБІР МОВИ РЕСПОНДЕНТОМ У БІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття є продовженням циклу опитувань щодо факторів впливу на вибір мови в білінгвальному середовищі. Усі анкетування були проведені у Вінницькій області впродовж 2012–2016 років. В останньому опитуванні (вересень 2016) узяли участь більше 5 тисяч старшокласників з усіх районів Вінницької області та міста Вінниці. Основний фактор, який досліджували цього разу, – вплив читання на вибір мови респондентом в умовах функціонування української та російської мов. Аналіз результатів дослідження засвідчує незначний зв'язок між мовою читання та мовою, якою респондент користується в повсякденному житті.

Ключові слова: українсько-російський білінгвізм, двомовність, фактори впливу на формування білінгвізму, читання.

Статья является продолжением цикла опросов относительно факторов влияния на выбор языка в билингвальной среде. Все анкетирования были проведены в Винницкой области на протяжении 2012–2016 годов. В последнем опросе (сентябрь 2016) приняли участие более 5000 старшеклассников из всех районов Винницкой области и города Винницы. Основной фактор, который исследовали в этот раз, – влияние чтения на выбор языка респондентом в условиях функционирования украинского и русского языков. Анализ результатов исследования показывает, что связи между языком чтения и языком, которым респондент пользуется в повседневной жизни, почти нет.

Ключевые слова: украинский-русский билингвизм, двуязычие, факторы влияния на формирование билингвизма, чтение.

This article presents the results of a survey which allow us to clarify the role of reading in a situation where bilingual speakers have to choose their language of communication. Our study is a continuation of previous projects in which we identified factors that might influence the choice of language in the Ukrainian-Russian language environment that has been historically formed over

a long period of time in Vinnytsia and the Vinnytsia region. These factors are: 1) a media; 2) urban society; 3) the parents' language; 4) language used in a school; 5) education etc.

In the current study, we conducted a survey with more than 5000 students aged 14–18 years old who live in the Vinnytsia region and the city of Vinnytsia (Central Ukraine). The survey included a number of questions concerning the use of Ukrainian and Russian in everyday reading. In addition, the respondents were asked to identify the language of communication of their parents and friends.

Reading is one of the important factors that affect the formation of world personalities, because the correlation between language and the respondent's level of erudition and education can be measured through reading, that was the hypothesis in this study. Our previous surveys showed a strong correlation between the level of education of the respondent's family and the choice of language in bilingual conditions, so the survey would answer the question: What factors are important in choosing one's language in a bilingual environment.

For research purposes, we chose the method of questioning high school students (in 10-th – 11-th grades) about the number of books read during the year, what books were available in their home library, their interest in the process of reading (both from the printed page and electronic devices), and how they exchanged with friends, teachers, etc. about the books, they found interesting.

Survey results showed that residents of the city read more than in the country-side. There is also a connection between the mother tongue and location of the schools in which students study (schools in the center of a city). Russian-speaking respondents generally read more; they are mostly city-dwellers and attending central urban schools, they have larger home libraries, their parents read more. However the Ukrainian-speaking students read more than just the curriculum-books.

An analysis of the questionnaires showed a loose link between the reading level of the respondent and the language he chooses in a bilingual environment. This will need to do further research.

Key words: bilingual speakers, Ukrainian-Russian bilingualism, language use, bilingual environment, reading.

У сучасному світі проблема двомовності й навіть полімовності спричиняє все більший інтерес у науковців, оскільки за білінгвізмом криється чимало нерозв'язаних питань, на які намагаються дати відповідь філологи, соціологи, психологи, політологи та історики. Причин появи двомовного (полімовного) середовища є чимало, однак нас насамперед цікавить питання українсько-російського білінгвізму, яке сформувалося історично на території України як наслідок тривалої політики русифікації, здійснюваної Російською імперією на землях підкорених народів. Звичайно, історико-політичний аспект – це не єдиний фактор, який зумовив поширення російської мови в Україні, тому метою нашого дослідження є з'ясування

всіх чинників, наслідком яких стало проникнення російської мови в різні сфери життя україномовного населення.

Ми не будемо дискутувати щодо корисності чи шкідливості явища білінгвізму, хоча деякі лінгвісти намагаються однобоко трактувати це питання: «... при вивченні декількох мов формується мовна особистість особливого типу – у найзагальнішому вигляді її можна охарактеризувати як білінгвальну й бікультурну особистість, яка володіє декількома мовними та культурними системами й орієнтується в декількох картинах світу». (Хэкетт-Джонс А., 2016, с. 3). На жаль, ситуація, яка склалася останнім часом нашої країні, не дає таких оптимістичних прогнозів щодо мирного співіснування українофонів та русофонів, які розуміють дві мови, але надають перевагу лише одній, наражаючись час від часу на опір з боку інших мовців, тим більше складно стверджувати, що в такій ситуації йдеться про збагачення культурними системами, які стоять за певною мовою.

Саме тому в наших дослідженнях, які ми проводимо з 2012 року, постала проблема ідентифікації мовця не лише за мовною ознакою, але й за іншими маркерами, які дають змогу визначити риси середовища, у якому респондент змушений обирати іншу мову для комунікації всупереч внутрішньому бажанню користуватися рідною мовою.

Серед факторів, які можуть спричинити вибір мови в білінгвальному середовищі, ми визначили як такі, що суттєво впливають на респондента, освіту батьків (а також дідусів – бабусь), освітнє середовище (школа, однокласники, учителі) та мова друзів респондентів (Ткачук Т., 2015; Ткачук Т., 2015; Ткачук Т., 2013). Оскільки ці чинники пов'язані напряму чи опосередковано з загальною ерудицією, освіченістю мовця та певним рівнем його культури, то в цьому дослідженні ми намагалися з'ясувати, чи впливає на опитуваних рівень читання як фактор, який може формувати світогляд респондента та опосередковано визначати його мову щоденного спілкування.

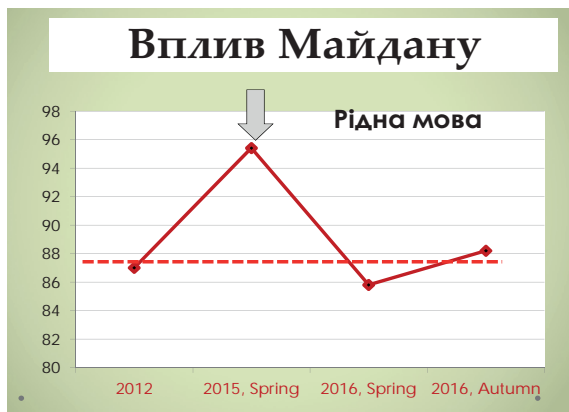
Про вплив рівня читання та розуміння прочитаного на рівень володіння і використання другої мови говорять Д. Косте, Д. Мур, Дж. Зарат: «...навчальна програма не обмежується школою й не закінчується в ній, потрібно також визнати, що полімовна й полікультурна компетентність може формуватися до школи, і продовжуватися паралельно: через сім'ю та домашнє навчання, через історію та контакти між поколіннями, подорожі, еміграцію; і в більш загальному плані, коли мовці належать до багатомовного та полікультурного середовища або під впливом переміщення з одного середовища в інше, але й через читання, і через засоби масової інформації» (Coste D., Moore D., Zarate G. 2009, с. 32).

У переважній більшості праць науковці звертали увагу насамперед на вплив читання в розвитку різних здібностей у білінгвальних дітей (Hammer S., Miccio A., 2006), однак досі немає досліджень, у яких би визначили кореляцію між рівнем читання респондента та мовою, якою він переважно користується. Саме тому ми провели опитування з метою

з'ясувати, чи є зв'язок між мовою опитуваних та їхньою зацікавленістю процесом читання.

Для дослідження ми обрали метод анкетування, під час якого старшокласникам (учням 10–11 класів) поставили питання щодо кількості прочитаних книг упродовж року, наявності книг у домашній бібліотеці, зацікавленості в процесі читання (як з паперових носіїв, так і з електронних), обміну інформацією з друзями, учителями про прочитані книги тощо. Окрім цього, респонденти відповіли на питання, які дали змогу з'ясувати, яку мову старшокласники вважають рідною, якою мовою спілкуються їхні рідні, друзі та ін. Відповіді на ці питання ми порівняли з результатами, отриманими за минулі роки, що дало змогу відстежити певні тенденції в розвитку мовної ситуації на Вінниччині. Усього в ході польового етапу було зібрано 5022 анкети, результати коригували шляхом зважування по регіонах та містах.

Порівняльні діаграми засвідчили незначне зростання інтересу до української мови на початку 2015 року, що можна пояснити соціальними змінами, які відбувалися впродовж 2013–2014 рр. Однак наразі можемо констатувати повернення майже всіх показників використання української та російської мов до рівня 2012 року (див. Діагр. 1.). Такими самими є результати щодо мови спілкування з друзями та мови спілкування в родині:

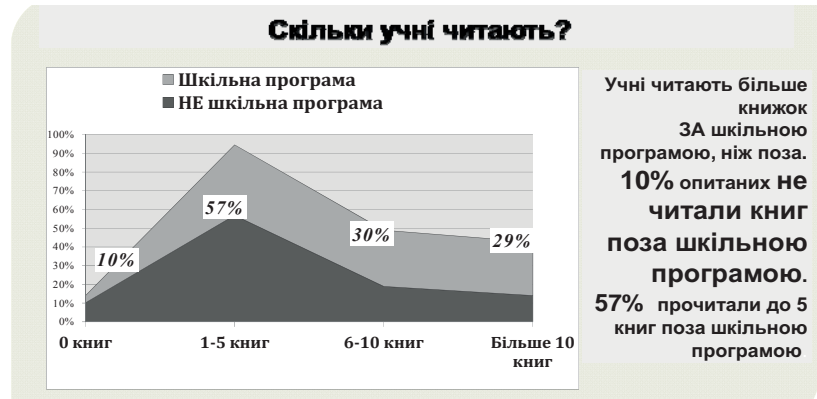
Діагр. 1.

Під час аналізу рівня читання ми визначили такі основні групи питань:

- 1) кількість прочитаних книг упродовж року за шкільною програмою та позашкільною програмою;
- 2) кількість книг у домашній бібліотеці;
- 3) кількість відвідувань шкільної / місцевої бібліотеки;
- 4) зацікавленість читанням книг у паперовому / електронному варіантах;

Усі отримані дані ми зіставили з зацікавленістю учнів уроками літератури, інформацією, якою діляться про прочитані книги вчителі, друзі

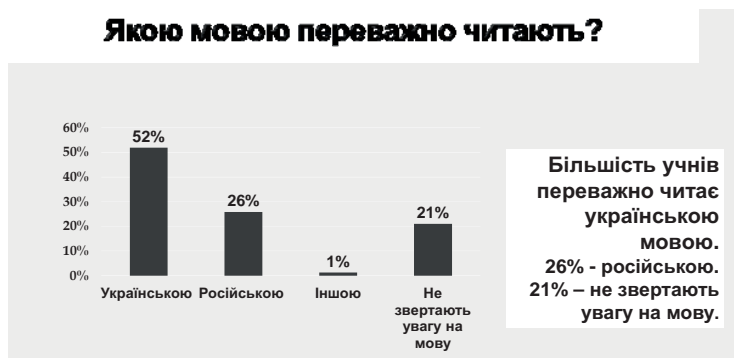
та батьки, що дало змогу скласти загальний портрет респондента, який читає / не читає книги. У цьому дослідженні ми не з'ясували читацьких інтересів старшокласників, оскільки нас цікавило лише співвідношення між кількістю прочитаного та мовою, якою переважно користується респондент (Див. Діагр. 2–4).

Діагр. 2

Діагр. 3.

Діагр. 4.

Зважаючи на результати попередніх опитувань, ми виокремили такі основні фактори, які можуть впливати на рівень читання: школа, сім'я, друзі. До згаданих додали самоосвіту (виокремили вплив Інтернету та газет і журналів).

Зв'язок між школою (вплив учителів, зацікавленість уроками літератури, обмін інформацією про прочитані книги в стінах школи, а також вплив шкільної бібліотеки) підтверджено такими результатами: 1) учні, які більше читають поза шкільною програмою, більше читають і за шкільною; 2) 96% старшокласників-дівчат і 58% хлопців, які читають за програмою та поза програмою зазначили, що їм подобаються уроки літератури; 3) учні, які отримують інформацію про книги від учителів, читають більше за шкільною програмою; 4) учні, з якими вчителі діляться інформацією про свої улюблені книги, читають за шкільною програмою більше (про це зазначили 80% учнів, які люблять читати). З читанням поза школою зв'язку не виявлено.

Щодо впливу друзів на рівень читання, то цей фактор виявився сильнішим, ніж вплив школи, оскільки 91% респондентів, які читають більше 10 книг як за шкільною програмою, так і поза нею, зазначили, що їхні друзі діляться враженнями від прочитаних книг, а 69% цих друзів ще й діляться улюбленими книгами. Учні, які отримують інформацію про книги від друзів, читають більше за позашкільною програмою. Натомість старшокласники, які сказали, що друзі з ними не діляться враженнями від прочитаних книг, читають менше.

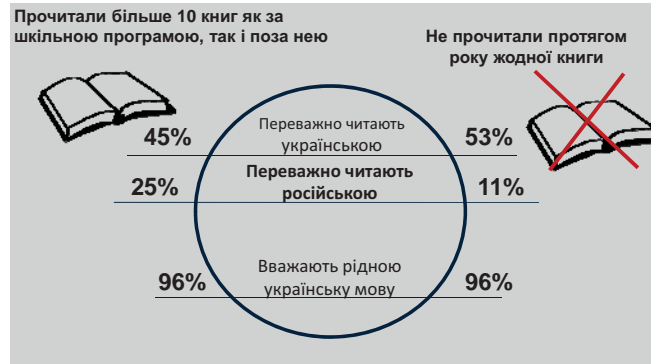
Вплив сім'ї на читання є так само важливим, причому вплив татів є сильнішим за вплив мамів: 71% учнів, які багато читають, зазначили, що їхній тато теж любить читати книги. Учні, з якими рідні діляться інформацією про прочитані книги, читають більше як за шкільною програмою, так і поза, на читання поза шкільною програмою цей фактор впливає більше. Кількість книг у домашній бібліотеці корелює з читанням, сильніший зв'язок з позашкільним читанням.

Інші фактори мають незначний вплив на читання: 1) виявлено несуттєвий зв'язок між Інтернетом і кількістю прочитаних учнями книг, однак Інтернет не є визначальним фактором читання серед учнів; 2) встановлено зв'язок між інформацією про книги з газет (журналів) та позакласним читанням, однак цей зв'язок менш сильний, ніж між читанням й інформацією від учителів, рідних, друзів; 3) учні, які відвідують місцеву бібліотеку, більше читають, проте це несуттєво впливає на читання.

Результати опитування відрізняються в м. Вінниці та районах Вінницької області. Мешканці міста читають більше, так само є зв'язок між рідною мовою й розподілом по школах (результати в центральних школах відрізняються від інших шкіл).

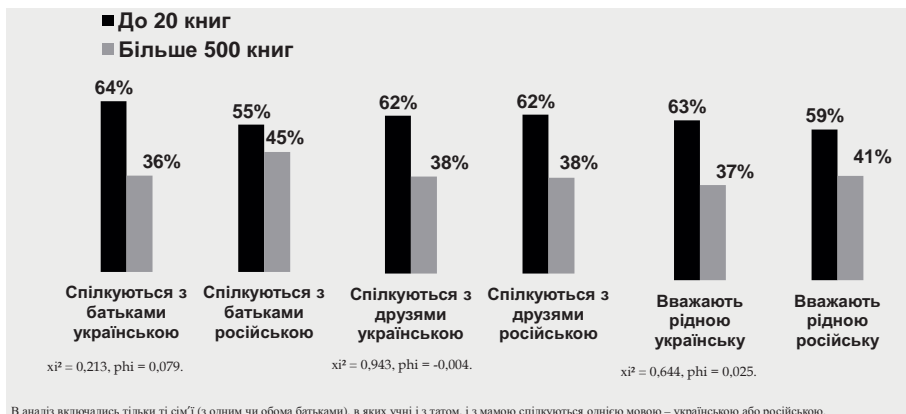
Учні, які навчаються в центральних школах міста Вінниці, частіше називали російську рідною. Виявлений також зв'язок між типом школи та кількістю книг у домашній бібліотеці. Зв'язок значущий, слабкий: учні

з центральних шкіл частіше за учнів з інших шкіл мають у домашній бібліотеці більше ніж 500 книг, учні центральних шкіл частіше відповідали, що їм не подобаються уроки літератури і вони переважно читають російською мовою (26% – читають українською, 45% – російською).

Діагр. 5.

Зв'язок між мовою спілкування (з батьками, друзями чи рідною мовою) та кількістю книг у домашній бібліотеці (до 20 книг або більше 500 книг) не підтвердився. Хоча учні, які спілкуються з батьками та друзями українською, за результатами дослідження дещо частіше, ніж учні, які спілкуються з батьками та друзями російською, мають в домашній бібліотеці до 20 книг, і навпаки, більше 500 книг у бібліотеці мають у відсотковому співвідношенні ті учні, які вважають рідною мовою російську й спілкуються з батьками та друзями російською (Діагр. 6):

В аналізі включались тільки ті сім'ї (з одним чи обома батьками), в яких учні і з татом, і з матір'ю спілкуються однією мовою – українською або російською.

Діагр. 6.

Учні, які спілкуються українською (з батьками, друзями чи вважають мову рідною) відрізняються від учнів, які спілкуються російською, за кількістю прочитаних за шкільною програмою книг. Зв'язок між мовою

спілкування та кількістю прочитаних книг значущий, але дуже слабкий. Зв'язок між рідною мовою та кількістю прочитаних книг дещо сильніший, ніж з мовою спілкування з батьками і друзями. Україномовні учні читають дещо більше за шкільною програмою, ніж російськомовні і навпаки – російськомовні читають більше поза програмою.

Зв'язок між мовою спілкування (з батьками, друзями чи рідною мовою) та кількістю прочитаних книг не за шкільною програмою не підтвердився. Різниця між патернами читання україномовних і російськомовних учнів не виявлена, оскільки різниця несуттєва: 18% україномовних і 20% російськомовних респондентів читають більше 10 книг на рік.

Існує дуже слабкий зв'язок між мовою спілкування з батьками та інтересом до читання серед татів: серед учнів, які спілкуються з батьками російською, тати частіше люблять читати, ніж серед учнів, які спілкуються з батьками українською.

Існує дуже слабкий зв'язок між мовою спілкування з друзями та інтересом до уроків літератури: серед учнів, які спілкуються з друзями українською, вищий інтерес до уроків літератури, ніж серед учнів, які спілкуються з друзями російською.

Учні, які спілкуються українською з батьками та друзями, відрізняються від учнів, які спілкуються російською, за частотою відвідування шкільної бібліотеки. Зв'язок значущий, слабкий. Зв'язок сильніший між мовою спілкування з батьками і відвідуванням шкільної бібліотеки. Україномовні учні частіше російськомовних відвідують шкільні бібліотеки. Зв'язок між відвідуванням шкільної бібліотеки та рідною мовою не підтвердився.

Зв'язок між мовою спілкування з батьками та друзями та враженнями про книги від друзів не підтвердився. Однак виявлений слабкий зв'язок між мовою, яку учень вважає рідною та враженнями про книги від друзів: учні, які вважають рідною українську, відповідали частіше, що з ними друзі діляться враженнями про прочитані книги.

Зв'язок між мовою, якою спілкуються з мамою, і кількістю читання виявлений – зв'язок значущий, слабкий. Учні, які спілкуються з мамою українською, більше читають.

Зв'язок між мовою, якою відповідає учень на звертання українською, і кількістю читання виявлений – зв'язок значущий, слабкий. Учні, які більше читають, частіше відповідають у розмові з незнайомцем українською мовою.

Зв'язок між мовою ведення сторінки в соціальній мережі та кількістю читання не виявлений, так само немає зв'язку між мовою, якою починається розмова з незнайомим співрозмовником по телефону й кількістю читання.

Отже, висунута нами гіпотеза підтвердилася лише частково. Російськомовні респонденти читають більше, вони є переважно вихідцями з міста і навчаються в міських центральних школах, мають більші домашні бібліотеки, їхні батьки більше читають, хоча україномовні учні читають дещо більше за шкільною програмою, ніж російськомовні.

Список використаних джерел

1. Ткачук Т. П. Вплив рівня освіченості родини на вибір мови респондентом в умовах українсько-російського білінгвізму / Т. П. Ткачук // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2015. – Вип. 21 (2). – № 11. – С. 129–133 – Бібліогр.: 8 назв.
2. Ткачук Т. П. Роль мовного середовища школи у формуванні українсько-російського білінгвізму / Т. П. Ткачук // Наукові записки. – Випуск 137. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – 2015. – С. 411–415. – Бібліогр.: 5 назв.
3. Ткачук Т. П. Формування українсько-російського білінгвізму впродовж трьох поколінь (на прикладі міста Вінниці) / Т. П. Ткачук // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 9 – С. 415–420. – Бібліогр.: 5 назв.
4. Хэкетт-Джонс А. В. От билингвизма к полилингвизму: концепции многоязычия в условиях новой образовательной реальности / А. В. Хэкетт-Джонс // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – Выпуск : № 3 (45) Часть 4. – С. 104–106. DOI: doi.org/10.18454/IRJ.2016.45.042 – Бібліогр.: 4 назви.
5. Coste D. Plurilingual and Pluricultural Competence: Studies toward a Common European Framework of Reference for language learning and teaching. Language Policy Division [Електронний ресурс] / D. Coste, D. Moore, G. Zarate // Strasbourg. – 2009. – Режим доступу : URL : http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/SourcePublications/CompetencePlurilingue09web_en.pdf (Retrieved 28/02/2016). – Бібліогр.: 72 назви.
6. Hammer C. S., Miccio A. W. Early Language and Reading Development of Bilingual Preschoolers From Low-Income Families [Електронний ресурс] / C. S. Hammer, A. W. Miccio. – Режим доступу : URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26430289> – Бібліогр.: 75 назв.

References

1. Tkachuk T. P. (2015). Vplyv rivnya osvichenosti rodyny na vybir movy respondentom v umovakh ukrayins'ko-rosiys'koho bilinhvizmu [Educational degy of family members and its influence on person's language in Ukrainian-Russian Bilingualism]. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya «Movoznavstvo», 11, 21 (2), 129–133 (ukr).
2. Tkachuk T. P. (2015) Rol' movnoho seredovyshcha shkoly u formuvanni ukrayins'ko-rosiys'koho bilinhvizmu [Ukrainian-Russian Bilingualism: the Role of the School] Naukovi zapysky, 137, Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo), Kirovohrad: Vydavets' Lysenko V.F., 411–415 (ukr).
3. Tkachuk T. P. (2013) Formuvannya ukrayins'ko-rosiys'koho bilinhvizmu vprodovzh tr'okh pokolin' (na prykladi mista Vinnytsi) [Formation of Ukrainian-Russian bilingual practices of three generations in the city of

Vinnitsia] Filolohichni studiyi. Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho natsional'noho universytetu: zb. nauk. prats', Kryvyu Rih, 9, 415–420 (ukr).

4. Khekett-Dzhons A. V. (2016). Ot bylynhvyzma k polylynhvyzmu: kontseptsyy mnohoyazychyya v uslovyakh novoy obrazovatel'noy real'nosti [From bilingualism to polylingualism: concepts of multiple language competences in the modern educational paradigm] *Mezhdunarodnyy nauchno-ysledovatel'skiy zhurnal*, 3 (45), 4, 104–106. Available at DOI: doi.org/10.18454/IRJ.2016.45.042 (rus).

5. Coste D. Plurilingual and Pluricultural Competence: Studies toward a Common European Framework of Reference for language learning and teaching. Language Policy Division [Електронний ресурс] / D. Coste, D. Moore, G. Zarate // Strasbourg. – 2009. – Режим доступу : URL : http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/SourcePublications/CompetencePlurilingue09web_en.pdf (Retrieved 28/02/2016). – Бібліогр.: 72 назви.

6. Hammer C. S., Miccio A. W. Early Language and Reading Development of Bilingual Preschoolers From Low-Income Families [Електронний ресурс] / C. S. Hammer, A. W. Miccio. – Режим доступу : URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26430289> – Бібліогр.: 75 назв.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри філології та гуманітарних наук
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»
Куц Ольгою Петрівною*

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2017 року

Тарас Ткачук

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології і гуманітарних наук
КВУЗа «Вінницька академія неперервного освіти»,
ул. Грушевського, 13, 21100, г. Вінниця, Україна,
tkachuktp@gmail.com

**ВЛИЯНИЕ ЧТЕНИЯ НА ВЫБОР ЯЗЫКА РЕСПОНДЕНТОМ
В БИЛИНГВАЛЬНОЙ СРЕДЕ**

Taras Tkachuk

Ph. D in Philology, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Chair for Philology and Humanitarian sciences
CHEI «Vinnytsia academy for Further Education»,
Grushevs'kogo str., 13, 21100 Vinnytsia, Ukraine,
tkachuktp@gmail.com

**HOW READING INFLUENCES A PERSON'S CHOICE
OF LANGUAGE IN A BILINGUAL ENVIRONMENT**